

Cesarski gozdni vrt v Ljubljani

*Imperial Forest Garden in Ljubljana*Franc PERKO^{1,*}**Izvleček:**

Prispevek predstavlja začetne ideje za ponovno pogozditev Krasa od prvih najav dunajske vlade, da se bo tega lotila (1850), do javne razprave, kako to urediti (1850-1851), zborovanja Avstrijskega društva na Krasu in v Trstu, od 4. do 6. septembra 1865 do sprejema zakona o pogozdovanju Krasa v Vojvodini Kranjski leta 1885 (l. 1881 za Trst in okolico; l. 1883 za Goriško in Gradiško; l. 1886 za Istro). Kranjska se je na pogozdovanje krasa pripravljala in že leta 1874 osnovala centralno gozdno drevesnico najprej pod Rožnikom v Ljubljani, od tam pa se preselila v Gradišče.

Ključne besede: zgodovina, drevesnice, Kras, pogozditev

Abstract:

The article presents the initial ideas for the renewed forestation of Karst, from the first announcements of the government in Vienna that it would tackle it (1850), public discussion of how to regulate this (1850-1851), and gathering of the Austrian Society on Karst and in Trieste from September 4 to 6, 1865, to the passing of the act on forestation of Karst in the Duchy of Carniola in 1885 (1881 for Trieste and surroundings; 1883 for Princely County Gorizia and Gradišča; 1886 for Istria). Carniola was getting prepared for foresting the Karst and founded the central forest tree nursery as early as in 1874, first below Rožnik in Ljubljana, from where it moved to Gradišče.

Key words: history, tree nurseries, Karst, forestation, Carniola

1 UVOD

V prvi polovici 19. stoletja je bil pogled na Kras zastrašujoč: gozda skoraj ni bilo več, na Krasu je gospodarila burja in odnašala še tisto malo zemlje, ki so jo kmetje poskušali zavarovati v ogradah iz kamenja. Vsi so vedeli, da bo treba nekaj storiti!

Matija Vertovec je v svoji Vinoreji za Slovence leta 1844 opominal, *de naj bi se zapušeni Kras obdelovati začel, rekoč:*

„Če ptujec po morju v Terst pride, in se proti sredi cesarstva iz Tersta poda, ga na Opčinah strah in groza obide, ko to kamnito, suho in pusto Arabijo zagleda! Ali pojte v Lipico, kjer je cesarsko kobilišče, in precej bote vidili, kaj bi Kras še biti zamogel. Kader bo Krašovec poslednjo hrastovo vejo prodal ter si ptujiga želoda kupiti mogel: takrat še le se bo zdramil. De bi nam dano bilo, še 200 let živeti, de bi oblast čez Kras in Terst imeli; v 150 letih bi vam Kras skoraj brez stroškov in z vednim pridam, kakor lep raj, zapustili, ter radi še 50 let več živeli in se lepiga dela veselili.»

2 »MINISTERSTVA NAR VEČI SKERB IN PRIZADEVANJE BODE, PUSTI KRAS SPET V POLJE IN GOJZD SPREOBERNITI«

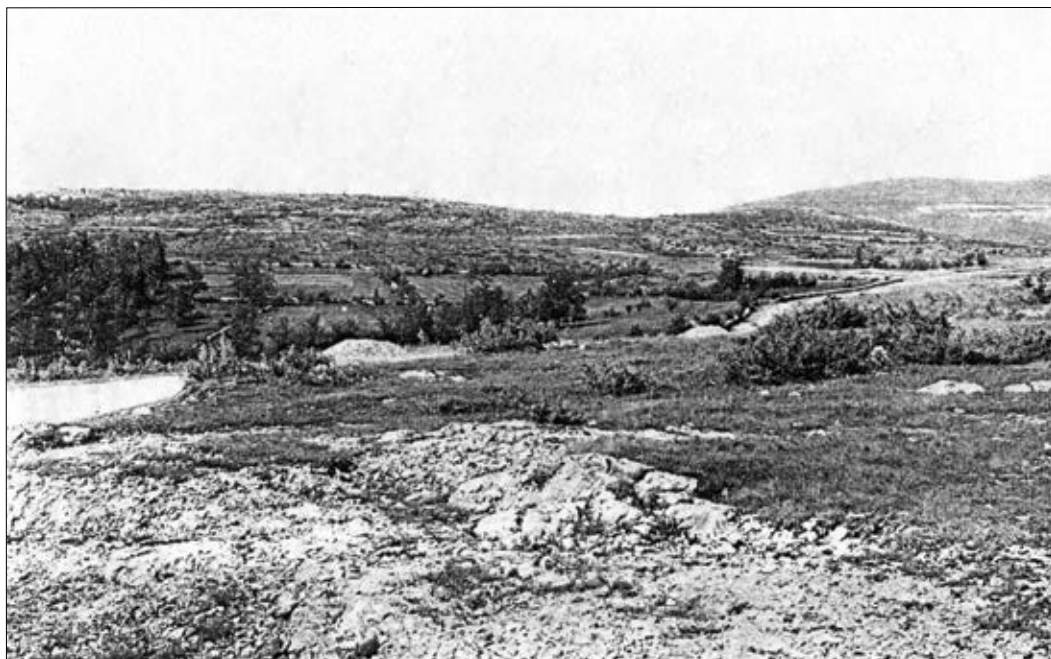
Večje zanimanje Avstrije za Kras sovпада z gradnjo južne železnice, saj je njena trasa na poti proti Trstu v veliki meri potekala čez pust in kamnit Kras. Tam so se graditelji srečevali z orkansko burjo, ki jim v zimskih dneh ni prizanašala s snežnimi zameti.

Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči so 7. veljika serpana 1850 objavile vest:

Kmetijsko ministrstvo z Dunaja je 19. julija 1850 našim deželnim poglavarju pisalo, in deželni poglavar je to pisanje tudi kmetijski družbi razodel, kjer te le vesele besede stoje: „Ministerstva nar veči skerb in prizadevanje bode, pusti Kras spet v polje in gojzd spreobrniti. K dosegi tega ravno tako imenitniga kakor veliciga dela je pa združene moči treba. Če ravno tako delo le takrat zamore pridno spod rok iti, ako vladarstvo vodstvo prevzame in na vso moč pomaga, de to delo dokonča, se vunder ne more cela

¹ Slivice 34, 1381 Rakek, Slovenija.

* dopisni avtor: franc.v.perko@amis.net

Slika 1: Še nepogozdeni Kras v okolici Trnja pri Pivki (vir: OE Sežana Zavod za gozdove Slovenije)

teža tega početja na rame vladarstva naložiti. Tisti, čigar je zemljiše in ki bojo dobroto obdelaniga Krasa vživali, se morajo sosebnno z vladarstvam združiti in se po primeri vdeležiti tega veliciga dela“.

Začela se je javna razprava, ki so jo vzpodbudile Bleiweisove Novice. V njih so se oglasili J. Koller (1798–1870), ki je deloval na gozdnem uradu v Gorici, Andrej Flajšman (1804–1867), vrtnar in vodja Botaničnega vrta v Ljubljani, ki je predvideval *Goli in pusti Kras v 3 letih v mlade seženj visoke boršte spreoberniti, njegov predlog je bil, da bi Kras prekopal, odstranili kamenje in v zemljo posejali in posadili listavce* in A. B. iz Komna na Krasu. V *Laibacher Zeitung* pa se je oglasil dr. V. Klun (1823–1875), zgodovinar in geograf, ki je med drugim predlagal, da bi zemljo na Krasu izboljšali s človeškim gnojem, ki bi ga zbirali v Trstu, in ki bi ga morali predelati v suho obliko. Tako bi ga morala vsaka mlekarica, ki je prinesla mleko v Trst, da ne bi odšla nazaj prazna, odnesti na Kras. Prav tako bi morali vsi tovorniki, ki pripelje tovor v Trst, nazaj grede odpeljati tovor gnoja. Oglasil se je tudi J. R. (po vsej verjetnosti Ressel), saj je v prispevku navedel vrsto podatkov, kar je lahko storil le dober poznavalec Krasa, ki je

predlagal, da bi pogozdili hribe in robove. Vendar je vztrajal, da bi pogozdovali z domorodnimi listavci, čeprav dotlej, kljub številnim poskusom, ni bilo uspeha. Za črni bor se je odločal le J. Koller.

Vsi pa so se strinjali, da je treba pogozdene površine zavarovati pred pašo.

Ko je leta 1857 stekla železniška povezava Dunaja s Trstom, sta burja in sneg povzročala velike težave vlakovnim kompozicijam. Hkrati pa je k večjemu zanimanju za Kras pripomogel tudi pogled številnih potnikov iz vlaka na sivo in pusto kraško krajino.

Novo spodbudo je za pogozdovanje Krasa dalo zborovanje Avstrijskega državnega gozdarskega društva na Krasu in v Trstu od 4. do 6. septembra 1865, na katerem so med drugim ugotovili, da je Kras mogoče ozeleniti le s pogozdovanjem in da je pogozditev Krasa pomembna ne le za kraške dežele, ampak za celotno cesarstvo.

Zganila se je tudi Kranjska; c. k. Kmetijska družba Kranjska je v jeseni 1870 organizirala tri shode (tabore) na Notranjskem v Postojni, Senožečah in Bistrici v podporo pogozdovanju Krasa. Počasi so zorele razmere za aktivnejše pogozdovanje kraških goličav. Leta 1871 je dunajska vlada imenovala Ludovika Dimitza za gozdnega

nadzornika za pogozdovanje krasa pri deželni vladi za Kranjsko. Le-ta je poskrbel, da so obnovili že opuščene drevesnice na Kranjskem v: Postojni, Senožečah, Št. Petru, Ilirski Bistrici in Bujah. Šele tako so nastale možnosti, da bi s pogozdovanjem Krasa na Kranjskem sploh začeli. Kljub nedvomnim uspehom pogozdovanja goličav s črnim borom so zaradi pritiska zemljiških posestnikov v drevesnicah poleg črnega bora še vedno vzgajali veliko vrst različnih listavcev (posebno breste, jesene, javore, akacije, ajlante in prave kostanje) in jih tudi, čeprav brez uspeha, sadili na Krasu.

3 VLADA NA DUNAJU JE SPOZNALA, DA JE TREBA POGOZDOVANJE KRASA ZAKONSKO UREDITI

Vlada na Dunaju je spoznala, da brez zakonske ureditve ni mogoče pričakovati uspešne ozelektivne pustega, sivega, kamnitega Krasa. Vse je

potekalo počasi; šele leta 1885 je bil sprejet zakon o pogozdovanju Krasa v vojvodini Kranjski (1881 za Trst in okolico; 1883 za Goriško in Gradiško; 1886 za Istro).

4 POD ROŽNIKOM JE BILA LETA 1874 USTANOVLJENA CENTRALNA GOZDNA DREVESNICA ZA POGOZDOVANJE KRASA NA KRANJSKEM

Da bi lahko uspešno pogozdovali Kras, je bilo treba urediti vzgojo gozdnih sadik. Tako so namesto številnih majhnih drevesnic leta 1874 pod Rožnikom v Ljubljani, ki je imela takrat okoli 27.000 prebivalcev, osnovali centralno državno gozdno drevesnico za pogozdovanje Krasa na Kranjskem. Z vzgojo so začeli leta 1874, prve sadike pa so oddali leta 1876. Drevesnico so sestavljali trije, med seboj ločeni deli. Del zemljišča, ki je obsegalo

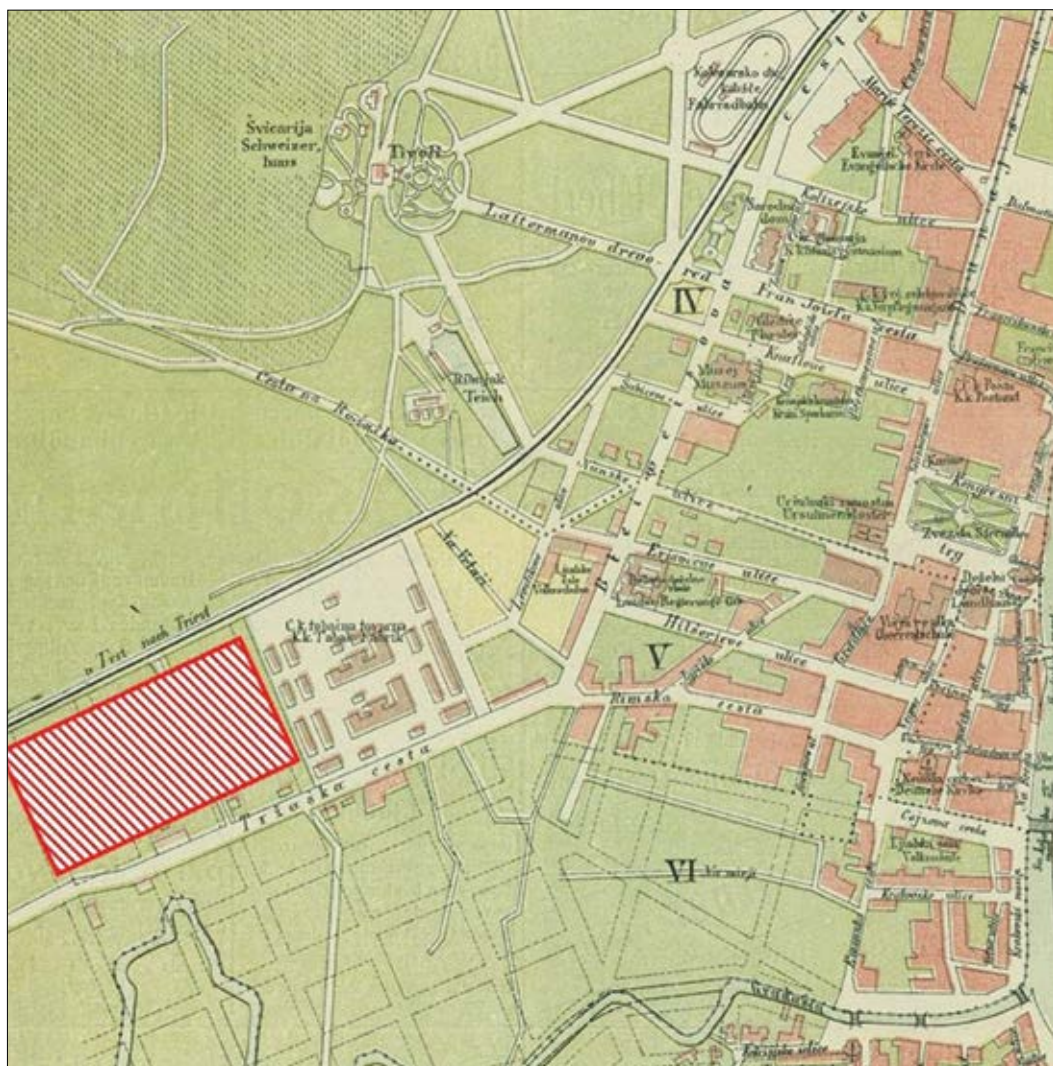

Slika 2: Strelišče Društva ostrostrelcev (Rohrschützengesellschaft) pod Rožnikom je bilo zgrajeno leta 1876. V parku strelišča je od 1. januarja 1880 do 31. decembra 1891 delovala državna gozdna drevesnica. Zakupno pogodbo je z društvom sklenil deželni gozdni nadzornik V. Goll. Zdaj je na tem mestu stavba Gozdarskega inštituta Slovenije na Večni poti (vir: Zgodovina društva – Društvo Ostrostrelcev).

1,2 ha, je bilo v lasti posestnika Karla Tausherja iz Ljubljane, letna zakupnina pa je znašala 50 gld. Ko je leta 1885 to zemljišče kupil Lovrenc Treo, se je zakupnina povečala na 80 gld. Novi lastnik se je z deželnim gozdnim nadzornikom Vencljem Gollom zavezal, da bo zakupna pogodba ostala v veljavi do konca maja 1889.

Ker je bilo zemljišče za drevesnico premajhno, je 5. septembra 1880 deželni gozdni nadzornik V. Goll z upravo Društva ostrostrelcev (Rohrschützen-gesellschaft) v Ljubljani sklenil zakupno pogodbo,

na osnovi katere je omenjeno društvo prepustilo državni gozdni drevesnici v zakup za čas od 1. januarja 1880 do 1. januarja 1890 1,7 ha parka ob svojem strelišču. Letna zakupnina je znašala 100 gld. Društvo ostrostrelcev je ob poteku zakupne dobe pogodbo odpovedalo, vendar sta nastala sporazum in nova pogodba, ki sta veljala eno leto, t. j. od 1. januarja 1890 do 31. decembra 1890, zakupnina pa je bila višja, 300 gld na leto. Ob poteku te pogodbe pa so obnovili zakup za eno leto, t. j. do 31. decembra 1891, zakupnina 300 gld. je ostala.

Slika 3: Drevesnica je bila približno med železniško progo, tobakno tovarno in sedanjo Glinško ulico (površina označena z rdečo). Velika je bila približno 3,21 ha (karta povzeta po: Koch C. M. 1902).

Tako je gozdna drevesnica pod Rožnikom od leta 1880 obsegala 2,9 ha. Ko je konec maja 1898 potekla zakupna pogodba za Treojevo zemljišče, je ostalo le zemljišče v zakupu z Društvom ostrostrelcev s površino 1,7 ha, pa še to le do konca leta 1891.

Deželni gozdni nadzornik je bil prisiljen za centralno gozdno drevesnico iskati novo zemljišče.

5 CESARSKI GOZDNI VRT V GRADIŠČU PRI LJUBLJANI

Deželni gozdni nadzornik Goll je pridobil večje zemljišče ob Tržaški cesti, ki je na severu mejilo ob posest tobačne tovarne in ob staro mitnico, na zahodu ob progo Južne železnice; na jugu pa je segalo do poti, ki je bila pozneje (leta 1927) razširjena in je dobila ime Glinška ulica.

Deželni gozdni nadzornik V. Goll je 21. marca 1889 v imenu c. kr. erarja z lastnico zemljišča Matildo Rudeschevo, graščakinjo v Ribnici na Dolenjskem, sklenil zakupno pogodbo za petnajstletno obdobje od 1. aprila 1889 do 31. maja 1904. Zakupljena površina je obsegala 3,21 ha, na njej pa so stali manjša pritlična hiša s hlevom, skedenj in uta. Letna zakupnina za zemljišče in objekte je znašala 356 gld.

Novo drevesnico so imenovali Gozdna drevesnica ali Cesarski gozdni vrt v Gradišču pri Ljubljani.

Od celotne površine 3,21 ha je odpadlo na zazidana stavbišča, dvorišče in pota 0,13 ha, preostalih 3,08 ha pa na obdelovalno površino. Le-ta je bila razdeljena na 64 tabel ali leh, od katerih so bile tri določene za manipulacijske in poskusne namene, preostalih 61 pa je služilo vzgoji sadik.

Drevesnica, ki je bila večja od prvotne pod Rožnikom, je zadoščala za pogozdovanje na kranjskem Krasu in takratnim potrebam za pogozdovanja posek in goličav zasebnih gozdnih posestnikov na Kranjskem. V drevesnici so gojili predvsem sadike za kraške nasade in za naročila gozdnih posestnikov, če pa so sadik ostajale, so jih pošiljali tudi naročnikom zunaj Kranjske.

Prvotno so vzgajali največ sadike črnega bora, smrek, macesnov, jelk, rdečega bora in nekaterih listavcev, posebno takih, ki so jih lahko porabili na Krasu. Vzgajali so tudi manjše količine gladkega

bora in tise, japonskega macesna in raznih ekso-tičnih dreves. Sadike so vzgajali in oddajali kot semenke, npr.: dveletne bore, dveletne macesne, tri- ali štiriletne smreke, pa tudi presajenke, presajene smreke, jelke, pa tudi večino listavcev.

Zakupno dobo so po poteku pogodbe obnovili za dvanajst let, t. j. od 1. junija 1904 do 31. maja 1916 za letno zakupnino 2.000 kron.

Z dediči je bila sklenjena nova pogodba za desetletno dobo od 1. junija 1916 do 31. maja 1926. Letna zakupnina je bila 2.800 kron.

Ob razsulu Avstrije se je vrednost avstrijske krone zelo zmanjšala. Ko se je pri nas kot plačilno sredstvo uveljavil dinar, je znašala iz kron v dinarje preračunana zakupnina samo 700 din na leto. Zato sta zakupodajalki zahtevali, da se zakupnina zviša, in sicer na 15.000 din, kar so tudi uresničili. Pred iztekom zakupne dobe je skušal takratni gozdarski oddelek Deželne vlade za Slovenijo doseči podaljšanje zakupa, vendar mu ni uspelo. Vzrok je bil, da je medtem zemljišče dobilo veljavo visokovrednega stavbišča in sta lastnici postavili nesprejemljive zahteve. Zato je bila Centralna gozdna drevesnica v Ljubljani 31. maja 1926 opuščena. Opustitev je potrdilo takratno Ministrstvo za gozdove in rudnike v Beogradu z odlokom z dne 18. novembra 1925, št. 32.763.

Nedvomno je bilo škoda opustiti veliko, dobro urejeno centralno gozdno drevesnico v Ljubljani. Toda izguba ni bila tako občutna, ker od leta 1918 ni bilo več potrebno vzgajanje sadik za pogozdovanje notranjskega Krasa. Ves kraški, postojnski in del logaškega okraja, ki je imel izrazito kraški značaj in bi ga bilo treba po zakonu za pogozdovanje Krasa na Kranjskem z dne 9. marca 1885 dokončno pogozditi, je namreč prešel z območja tedanje Deželne vlade za Slovenijo v Ljubljani pod Italijo. Primanjkljaj potrebnih sadik za pogozdovanje zasebnih gozdnih posestnikov so nadomestili s povečanjem nekaterih javnih gozdnih drevesnic na podeželju, osnovali pa so tudi nekatere nove drevesnice. Tako je bilo v začetku 20. stoletja na Kranjskem 19 gozdnih drevesnic.

Površina avstrijske Dežele Kranjske je obsegala 995 tisoč ha; od tega je bilo okoli 400 tisoč ha gozdov in gozdnih zemljišč, tod je leta 1900 živelo 520 tisoč prebivalcev.

6 POLEG GOZDNIH SADIK SO V DREVESNICI VZGAJALI TUDI SADIKE SADNEGA DREVJA

Iz gozdne drevesnice pod Rožnikom so v petnajstih letih, od l. 1876 do konca l. 1890, oddali 50.231.100 gozdnih sadik za pogozdovanje na kranjskem Krasu in za pogozdovanje zasebnih gozdov ali 3.348.740 sadik na leto. Poleg tega so vzgojili in oddali še 65.350 sadnih drevesc, in sicer 35.430 jablan in hrušk, 5.200 domačih orehov, 16.770 domačih kostanjev in 7.950 drugih vrst sadnega drevja.

Iz gozdne drevesnice v Gradišču so v 28 letih, od l. 1891 do konca l. 1918, oddali skupno 122.789.000 gozdnih sadik ali 4.385.321 sadik na leto. Prevladovale so sadike iglavcev.

V 43-letnem obdobju (1876–1918) so oddali 173.020.100 sadik ali 4.023.723 sadik na leto.

Od leta 1919 do spomladi l. 1926, ko so drevesnico opustili, so oddali 9.481.000 gozdnih

sadik ali 1.185.125 sadik na leto. Vzrok za razmeroma malo oddanih sadik so bile posledice vojnih in povojnih razmer, ki so bile neugodne za pogozdovanje, znaten del Slovenije pa je po prvi svetovni vojni prešel pod Italijo. Po podatkih so leta 1939 na leto posadili okoli sedem sadik na hektar gozda.

7 IZ GOZDNE DREVESNICE V GRADIŠČU SO SADIKE POTOVALE CELO V CARIGRAD

Gozdna drevesnica pod Rožnikom in tista v Gradišču sta nekaj tako sloveli, da so ju prihajali ogledovat priznani strokovnjaki, med njimi celo iz tujine.

Omembe vredno je, da so iz drevesnice v Gradišču 9. decembra 1916 poslali po železnici v Carigrad na naslov ces. otomanskega ministrstva za trgovino in zemljedelstvo 75 tisoč črnih borov, 75 tisoč korziških borov, tri tisoč sadik sive jelše

Slika 4: Gozdna drevesnica v Gradišču pri Ljubljani. Na fotografiji spredaj gozdarski nadzornik Vencel Goll, v ozadju Franc Kalan, okrajni gozdar (vir: Šivic A., 1954).

in 20 kosov orodja za pogozdovalna dela. Sadike so po treh tednih v dobrem stanju priskele v Carigrad. Prišlo je novo naročilo otomanskega vojnega ministrstva, in 16. januarja 1917 so iz Ljubljane odposlali 75 tisoč črnih borov in 225 tisoč korziških borov, ki so tudi v dobrem stanju prispeli v Turčijo. Pri pogozdovalnih delih v Turčiji je sodeloval okrajni gozdar Franc Terček, ki je dolga leta služboval v Škofji Loki, od leta 1914 pa v Ljubljani.

8 VIRI IN DODATNA LITERATURA

- Društvo ostrostrelcev v Ljubljani. 2021.URL: <https://www.dovl.si/zgodovina-drustva/> (18. 4. 2021).
- Flejšman A. 1850. Bleiweisove novice št. 44-52
- Klun 1850. Laibacher Zeitung št. 106, 107, 175, 176
- Koch C. M. 1902. Načrt mesta Ljubljana. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/ff/Na%C4%8Drt_mesta_Ljubljana_1902.jpg (18. 4. 2021)
- Koller J. 1850. Bleiweisove Novice št. 40-42
- Koller J. 1851. Bleiweisove Novice št. 1-2 in 7-11
- Ressel J. 1851. Laibacher Zeitung št. 17, 18, 19
- Šivic A., 1954. Centralna gozdna drevesnica pod Rožnikom in v Gradišču pri Ljubljani. Gozdarski vestnik, str. 89–92. gv1954_find.pdf (zgds.si).